

A Bánság a második világháborúban

Völkl, Ekkehard: Der Westbanat, 1941-1944. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen. = Studia Hungarica 38. München, Dr. Rudolf Trofenik Verlag, 1991. 213.

Ekkehard Völkl a bánáti népcsoportok második világháború alatti (pontosabban 1941 és 1944 közötti) sorsával foglalkozó kötete része annak a német kutatási tervnek, mely az első világháború lezárulása utáni időszakról vizsgálja a németek és magyarok helyzetét. A „Deutsche und Magyaren im Donauraum seit 1918” elnevezésű projekt eredményei révén teljesebb képünk lesz a két nép történelmének eddig kevésbé ismert részleteiről is. A térség népeinek ma talán minden eddiginél inkább szüksége van arra, hogy múltját minél tényyszerűbben és elfogulatlanabban feltárja, és jelen problémái megoldására megpróbáljon belőle manipulálatlan, mások számára is elfogadható konzekvenciákat levonni.

A könyvet - az előszó tanúsága szerint - egy újságcikk-tervnek köszönhetjük. A bánáti magyarság 1941-1944 közötti helyzetének vizsgálata azonban annyi más - ismertetésre érdemes - kérdést és összefüggést is felvetett, hogy az összegyűlt anyag hamar túlnőtte egy cikk kereteit.

A második világháborút taglaló művek Jugoszlávia megtámadása kapcsán magyar vonatkozásban legalábbis - többnyire a magyar-jugoszláv barátsági szerződést megszegő megszállást, a visszacsatolt területeken történt „berendezkedés” körülményeit (például a „razzia”: szablyai, újvidéki véres események stb.) vizsgálják. A Bánátra vonatkozó közlésekből megtudható, hogy közvetlenül német katonai közigazgatás alá került Ennek oka többek között a magyar-román összeütközés elkerülése, illetve egy - német résztől - lehetségesnek tartott dél-európai német ütközőállam létrehozásának előkészítése volt. Kevésbé felderített része a történeteknek, hogy milyen változásokat hozott ez a helyzet az ott élő népcsoportok viszonyaiban, egyiptáshoz és anyanemzeteikhez való kapcsolataikban stb. Ekkehard Völkl kötete pedig a Bánát 1941-1944 közötti történetének éppen ezt a kevésbé ismert részét vizsgálja. A megírást alapos, mind a levéltári forrásokra, mind a témához kapcsolódó szakirodalomra kiterjedő kutatómunka előzte meg.

Anyagának legfőbb lelőhelye a bonni külügyi levéltár (különös tekintettel a Bánátban megszervezett hivatal és a németországi központ közötti levelezésre), de felhasználja a budapesti és bukaresti külügyminisztériumi, egyházi és katonai archívumok iratait (például a Berliini Evangélikus Központi levéltár, a Freiburgi Szövetségi és Katonai levéltár stb.). Tájékoztodik a korabeli sajtóban is - bár ezt megnehezíti az a tény, hogy a fennmaradt periodikák száma elég kevés. Mind a sajtó, mind a szakirodalom felhasználására jellemző, hogy minden érdekelt féltől származó anyag helyet kap a kutatásban.

A bőséges forrásfelhasználás ellenére - a szerző saját megjelölése szerint- még bőven maradtak a témával kapcsolatos, feltárásra érdemes dokumentumok: például a bánáti népcsoport-szervezetek, a járási és városi közigazgatás, a helyi egyházak iratai stb., amelyek újabb kutatások tárgyát képezhetik.

Nem tartozik ugyan szorosan a kötet témájához, de a szerző szükségesnek látott néhány fontosabb momentumot Jugoszlávia létrejöttével és a két világháború közötti

történetével kapcsolatban is közölni, ezért rövid történelmi bevezetőt olvashatunk erről az időszakról a könyv elején. Ugyanitt esik szó az 1941. április 6-ári meginduló balkáni hadjáratról, mely április 17-én Jugoszlávia kapitulációját jelentette. A magyar hadsereg bevonult Bácskába, a Baranyai Háromszögbe, Muraközbe és a Muravidékre (ez 11 417 km² terület körülbelül 1 025 508 lakossal). Német megszállás alá került viszont a-Bánát, melyre a magyar (a történelmi határokat jelölve meg célként) és a román külpolitika egyaránt jogot formált. Utóbbiról (tehát Magyarország bekapcsolódásáról a „Marita-terv” végrehajtásába, illetve a magyar-román versengés a Bánátért) szól a kötet első fejezete. Itt esik szó a magyar és román külpolitikai elképzelésekről és az ebben helyet kapó bánáti magyar és román népcsoportok egymáshoz való viszonyáról is.

A könyv további fejezetei feldolgozzák a szerbiai és főként bánáti német katonai közigazgatás kiépítését, az ehhez kapcsolódó apparátus és intézmények megszervezését. Taglalja ennek hatását az általános politikai helyzetre. Leírja a bánáti népcsoportok nemzetiség szerinti (német, magyar, román, szlovák, bolgár) és felekezet szerinti (evangélikus, református, katolikus stb.) megoszlását, és foglalkozik a megváltozott körülmények gazdaságra gyakorolt hatásával (például a jugoszláv agrárreformhoz képest bekövetkező változásokkal, a zsidó tulajdon szerepével, a szövetkezetek, gazdasági vállalkozások helyzetével). Szóba kerülnek természetesen a kitelepítések, és külön fejezet foglalkozik az egyházak és az iskolák, az oktatás 1941 és 1944 közötti sorsával. A kötet befejező részében - keretet alkotva a fentebb említett történelmi bevezetővel - rövid kitekintés kapott helyet: az 1944 utáni eseményekre, a felszabadító harcokra, a megtorlásokra, a kitelepítésekre stb.

A könyv végén rövid összegző fejezet és függelék áll. Utóbbi különösen hasznos lehet a tájékozódni kívánónak: a forrásul szolgáló anyagok pontos lelőhelyét és az irodalomjegyzéket is tartalmazza. A könnyebb eligazodást segíti a kérdéses terület térképvázlata és a háromnyelvű helynévgyeztető is.

A kötet bővelkedik az olvasó számára hasznos erényekben: ilyen a pontos és alapos jegyzetapparátus, a felhasznált statisztikai adatok visszakereshetően megjelölt lelőhelye (a kitelepítettek, koncentrációs táborba hurcoltak számáról stb.), az anyag arányos, jól kezelhető fejezetekre bontása. Értékes és a témába beavatottak számára is ismeretlen adatokat nyújtó munkát vehet tehát kézbe az érdeklődő olvasó.

Kocsis Gabriella